

Yu. Yu. Bilak, V. I. Kobal, I. M. Liakh

TECHNICAL AND DIDACTIC ASPECTS OF APPLYING INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES IN THE UNIVERSITY STUDYING PROCESS

The article deals with the organizational, didactic and technical aspects of information and communication technologies in educational process in higher education. Nowadays it's almost impossible to name the sphere of human activity being not influenced by media and with no need to use advanced information technologies. Everything is changed much due to perception, attitudes, behavior, way of life and thinking of a modern human and creates some new requirements, the most important of which is mastering of information literacy and information culture. Therefore, today it is impossible to imagine the educational process in higher education without the use of information technology and training. This modern information technology has made it possible for each specialist to access to a huge number of different types of information. Information and communication technology training can improve the quality of teaching and students' learning, creating a comfortable teacher information and communication environment for both students and teachers as a means of professional competence of professionals, it enables students to set their own pace and level of executable challenges to integrate logical and imaginative ways of assimilation of information, it also provides activation of independent work by enhancing visibility and attract students to design materials and presentations; it implements interactivity (in distance education) provided by flexibility and integration of various types of multimedia educational information, it performs a specific didactic function of information and communication technologies – modeling situations that are impossible to construct in normal conditions, contributing to a positive and conscientious attitude to teaching and learning creativity, opening free access to a wealth of information via the Internet. Consequently, for the development of internal university network, providing free, high-speed and secure access to faculty, students and staff Internet and stepping up to date, you should also use modern technology WiMAX.

Keywords: information technology, Internet, distance education, WiMAX technologies.

Подано до редакції 23.08.13

УДК: 378.1+37.01+371

О. Я. Богів

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ НА ЗАКАРПАТТІ (ДРУГА ПОЛОВИНА XVIII СТ. - ПЕРША ПОЛОВИНА XX СТ.)

Ураховуючи об'єктивні умови внутрішнього становища краю у складі Австрійської імперії, Чехословаччини, Угорщини, досліджується становлення та розвиток професійної педагогічної освіти на Закарпатті. Акцентовується увага на особливостях цього процесу в умовах поліетнічного закарпатського середовища.

Ключові слова: Підкарпатська Русь, народні школи, реформа, вчительська семінарія, вчитель.

Становлення та початковий етап розвитку педагогічної освіти на Закарпатті припав на період, коли край перебував у складі Австрійської імперії. Кінець XVIII ст. – це період утвердження просвітницьких ідей в Європі. Воно майже співпало з початком національного відродження слов'янських народів. Проблеми рівня освіти населення, розвитку народної школи, підготовки молоді, яка б здатна була працювати в нових умовах (розвиток товарно-грошових відносин, формування ринку, мануфактурного виробництва) набували у період культурно-національного відродження першочергового значення. Сама держава відчувала необхідність змін у галузі шкільництва. Цими факторами зумовлювалася реформа народної освіти в імперії Габсбургів у другій половині XVIII ст., започаткована імператрицею Марією Терезією. Визначалися напрямки розвитку як нових типів шкіл, так і вдосконалення, пристосування до нових умов старих.

Зрозуміло, що виникає потреба підготовки професійних освітніх кадрів.

Ці зміни загалом знайшли відгук у середовищі греко-католицького духовенства Закарпаття, яке активно долучилося до розбудови шкільництва під загальним патронатом єпископа Андрія Бачинського.

Розглядувана проблема вже була предметом наукового дослідження. Вчені Р. Магочій, М. Кляп, В. Гарагонич, Р. Офіцинський, Ч. Фединець аналізували різні аспекти розвитку освітнього життя краю в XIX-XX ст.ст. [1; 4; 7; 8; 10]. На особливу увагу заслуговує колективна розвідка В.Гомонная, В.Росула, П.Ходанича [2], але вона охоплює більший хронологічний період. Становлення та розвиток гімназійної та, в її контексті, педагогічної освіти в Ужгороді є предметом монографічного дослідження М.Басараба та В.Химинця [17].

Нова шкільна система в Австрійській імперії, як і на закарпатській землі, постає в результаті реформа-

торської діяльності імператриці Марії Терезії та її наступника Йосипа II. У 1774 р. при імператорському дворі була створена освітня комісія, яку очолив відомий педагог новатор Ян Ігнаціо Фельбїгер. За результатами її роботи 6 грудня 1774 р. імператрицею підписано «Загальний шкільний порядок для нормальних, головних і тривіальних шкіл в усіх імперських спадкових землях» [17, с. 93].

Основні її початкові принципи було викладено в указі «I. Ratio educationis totiusque rei litterariae per regnum Hungariae et provincias eidem adnexas» («Положення про виховання і справи школи в Угорщині та приєднаних до неї провінцій») імператриці Марії Терезії 22 серпня 1777 р. У вступі зокрема йшлося про те, що зміни на краще в організації шкільництва відбуватимуться за умови достатньої мотивації вчителів. За цим законом освіта формально передавалася у відання держави, а за церквою зберігався тільки нагляд [17, с. 93]. Тобто закладалися основи світської освіти, у тому числі і на Закарпатті. Поштовхом до цього стало також те, що у 1773 році в імперії було розпущено католицький орден єзуїтів, який займав домінуюче місце в освітній сфері. Відомий єзуїтський колегіум діяв до 70-х років XVIII ст. в Ужгороді. Його будова була передана імператрицею під будівлю єпископської резиденції у час перенесення центру греко-католицької єпархії краю з Мукачева до Ужгорода.

Головним завданням реформи освіти була ліквідація неграмотності, охоплення початковою освітою якомога більшої кількості сільських дітей. Хоча не вдалося реалізувати головного твердження указу – про обов'язкове навчання дітей 6-10 років, але його результати були значними, з'явилися сотні шкіл у сільській місцевості. Згідно указу початкові школи потрібно було будувати в місцевості, де в зоні півгодинного пішого ходу проживало 100 і більше дітей [3, с.12; 8, с.146-147].

В імперії було вдосконалено систему керівництва народною освітою. Закарпаття перетворилося в окремий шкільний округ (усього їх було дев'ять), з центром в Ужгороді. З метою керівництва школами і контролю над ними імператор призначав інспекторів на кожну округу. Заступником головного інспектора був директор «нормальної школи». Інспектори контролювали роботу шкіл, турбувалися про вчителів і матеріальне становище шкіл. Першим інспектором був відомий діяч закарпатської освіти Д. Попович. Затверджувалася шкільна мережа з п'яти типів шкіл [10, с.259-260].

Реформаційну діяльність продовжив імператор Йосип II. Рядом законів середини 80-х років XVIII ст. він затвердив обов'язковість навчання дітей рідною мовою з 6 до 12 років (1781 р.) і визнання рівноправності всіх вірувань (1783 р.). У результаті цих реформ було уніфіковано діяльність трьох типів шкіл [8, с.149-150].

Юридично школи відокремлювалися від церкви. У законах зазначалося, що навчання та виховання є

справою держави, і всі школи передаються державним відомствам. Щоправда, вплив церкви на школи ще довго зберігався. На Закарпатті, за відсутності достатнього державного фінансування, основний тягар упровадження реформи в життя взяла на себе Мукачівська греко-католицька єпархія. З 1772 року її очолював видатний громадський і релігійний діяч А.Бачинський, особистий радник імператриці Марії Терезії. За його сприяння та підтримки Відня протягом 80-90-х років XVIII ст. на Закарпатті було створено близько 300 «руських шкіл». Кожне село прагнуло мати свою школу. Аналіз даних дає підстави дійти висновку, що на рубежі XVIII —XIX ст. у розвитку народної освіти Закарпаття відбувалися значні зміни. У містах створювалося по кілька шкіл з руською, угорською, німецькою та єврейською мовами навчання. Народні школи були в усіх великих селах; у декотрих — Довгому, Білках, Королеві, Берегах, Середньому — по дві школи, у яких працювали кращі вчителі. У школах мінявся характер навчання. Значно більше уваги приділялося вивченню письма, елементів математики, географії, домоводства. Щоправда, матеріальне становище шкіл було дуже важким. Більшість з них працювали або в церковних приміщеннях (так званих фарах), або в орендованих кімнатах. Спеціальні шкільні приміщення на початку XIX ст. були збудовані в шести селах — Великих Лучках, Косині, Вилоку, Тересві, Ясіня, Чинадієві. Значна частина вчителів мала низьку освіту. У малих селах учителювали дяки, що інколи були напівосвіченими. Учні таких шкіл одержували мізерні знання, а тому не могли продовжувати навчання в гімназіях чи училищах. Через те при міських школах та при школах великих сіл створювалися курси для додаткової роботи з учнями.

До кінця XVIII ст. на Закарпатті не здійснювалася професійна підготовка педагогічних кадрів. Через відсутність учителів на роботу в школи направлялися випускники гімназії. Крім Ужгородської гімназії, в Мукачеві працювала восьмикласна державна реальна гімназія, а в Берегові — мадярська реальна гімназія з руськими паралельними класами і державним інтернатом. Однак гімназійні програми не передбачали спеціальної педагогічної підготовки, підготовка вчителів зводилася до кількох десятків уроків, які самостійно проводили гімназисти у школах нижчого рівня під керівництвом своїх наставників. Після освітнього указу Марії Терезії в Ужгороді було створено чотирирічну вірцеву «нормальну» школу. Учні такої школи проходили п'ятимісячну педагогічну практику, і кращі з тих, хто успішно складала додаткові іспити, ставали вчителями народних шкіл. На базі «нормальної школи» проходила практику і та частина учнів ужгородської гімназії, яка бажала стати учителями [2, с.25; 10, с. 259-260].

Але хронічна нестача вчителів, слабкий рівень їх освіти ставили на порядок денний необхідність їх професійної підготовки. Біля витоків закарпатської педагогічної освіти був саме єпископ А.Бачинський.

У 1793 році парох села Коритняни на Ужгородщині ініціював створення п'ятимісячних курсів для підготовки півце-вчителів. За сприяння А.Бачинського та Д.Поповича вони були перенесені до Ужгорода, де було створено так звану препарандію. Навчання тривало 5 місяців і відбувалося у початковій школі по вул. Великій (нині А.Волошина). 1794 року на базі цих курсів і було відкрито вчительську семінарію. Її очолив Д.Попович. Цей учбовий заклад і став першим по підготовці педагогів у краї [15, с. 96-97; 176, с. 101]. Перші схожі вчительські семінарії були створені наприкінці XVII ст. в Німеччині. Далі ця традиція почала поширюватися в Європі.

В Ужгородській учительській семінарії підготовка педагогів здійснювалася відповідно до змісту указу 1777 р. Адже він передбачав навчання в початковій школі на рідній мові. У школах вищого рівня навчання мало вестися на латинській мові, велике значення відводилося німецькій мові. Один учитель мав навчати дітей у школі лише один рік. Окремо були вчителі малювання і музики. Зверталася увага на вивчення природознавства, математики, письма, діловодства, історії Угорщини, етики, моралі тощо. У семінарії навчання проводилось угорською мовою, руська мова могла застосовуватись для учнів греко-католицької віри, крім цього в чоловічій учительській семінарії предмети релігійного характеру (спів і типікон) проводились руською мовою. Русини-українці Пряшівщини аж до часів єпископату І.Валія (1882-1911 рр.) не мали своєї препарандії і навчалися в Ужгородській семінарії [2, с.26].

У 1806 р. було видано указ «П. Ratio educationis», який визначав, що в освітній сфері потрібно уникати всього, що з точки зору релігійної чи національної толерантності може бути образливим, а також ввів обов'язкове викладання угорської мови у гімназіях.

Активізація розбудови народних шкіл наприкінці першої чверті XIX ст. починає вповільнюватися. Починаючи з 1819 р. вводилося обов'язкове навчання угорської мови у школах усіх типів. У 1840 р. угорська мова стала в країні офіційною. Кількість шкіл з рідною мовою навчання скорочувалась. У той же час почали відкриватися гімназії. У 1837 році нова чотирикласна гімназія, щоправда приватна, була відкрита в Мукачеві. У середині XIX ст. вона стала державною. Важливим культурним центром для східних районів Закарпаття стає Мараморш-Сігет, де було аж дві гімназії: шестирічна реформатська і трирічна католицького ордену піаритів. У двох гімназіях одноразово навчалось понад 350 учнів [4, с.146; 10, с.262].

У той же час у першій половині XIX ст. зростала роль Ужгородської вчительської семінарії. Протягом 20 - 40-х років семінарія збільшила кількість випускників майже удвічі. Удосконалювався навчальний процес. Майбутніх учителів більше навчали таких предметів, як математика, природознавство, рідна мова, латинь, історія Угорщини, історія краю, співи, малювання, домоводство, діловодство тощо. Учителів

готували в душі ідеології «святостефанської корони», яка повністю ігнорувала інтереси національних меншостей. Та все ж зі стін семінарії виходило немало вчителів, котрі пам'ятали про власний народ, його культуру, рідну мову і в цьому ж душі виховували й молодь, що навчалася в народних школах.

У 1834 р. п'ятимісячні курси було розширено до дев'яти місяців, а за королівським розпорядженням №14698 від 9 травня 1844 р. вона стала двокласною [15, с.107; 2, с.25-26].

Важливі кроки на захист народних шкіл у 30-ті роки зробив учений і громадський діяч М. Лучкай. Ставши інспектором Ужгородської шкільної округи, він систематично подавав допомогу в організації шкіл у різних селах, виступав на захист учителів, сприяв їх навчання. У листах до уряду та Мукачівського єпископа М. Лучкай постійно інформував, що шкіл у Закарпатті не вистачає, що шкільна справа занепадає, у тяжкому становищі знаходяться вчителі. Завдяки вимогам М. Лучкай у деяких селах відкривалися руські народні школи. З його ініціативи школам надсилалися підручники, зокрема букварі. Учителі були звільнені від окремих важких повинностей, що дещо дозволило полішити їх становище. Прагнучи допомогти вчителям, М. Лучкай написав граматику руської мови. Але вийшла вона латиною і великого поширення не набула.

На захист народних шкіл рішуче виступив найвизначніший культурний діяч Закарпаття середини XIX ст. О. Духнович. У 1847 році він опублікував перший в історії Закарпаття підручник — буквар для народних шкіл — «Книжицю читальную для начинающих». Буквар мав великий успіх і сприяв поширенню освіти в Закарпатті. Тираж його був невеликий, і він був доступний лише міським школам і школам у великих селах. Перу О. Духновича належать підручники «Краткая землепис для молодых русинов» (1851), «Сокращенная грамматика письменного русского языка» (1853).

Велика заслуга О. Духновича у підготовці педагогічних кадрів. Він боровся за поліпшення матеріального рівня вчительства, дбав про удосконалення підготовки педагогів у єдиному навчальному закладі такого типу — Ужгородській учительській греко-католицькій семінарії. Свої педагогічні погляди О. Духнович найкраще виклав у підручнику «Народная педагогія в пользу учителей сельских» (Львів, 1857), який став першим підручником з педагогіки не тільки на Закарпатті, але й у всій Україні. На сторінках часописів «Вісник», «Зоря Галицька» та інших видань О. Духнович публікує статті з питань освіти і науки, вимагаючи відкриття народних шкіл для селянських дітей з материнською мовою навчання. Він ініціює думку про відкриття в Пряшеві спеціального педагогічного закладу для підготовки народних учителів, турбується про відкриття в Ужгороді друкарні з руським шрифтом. У 1849 р. О. Духнович запровадив руську мову в Пряшівській гімназії, а через два роки її

викладали вже і в Кошицькій академії [2, с. 23-24; 14, с. 65-66].

У розвитку педагогічної освіти, у справі вдосконалення підготовки вчителів велику роль відіграв талановитий педагог, вчений і громадський діяч І. Чургович, який з 1839 р. понад двадцять років був директором Ужгородської учительської семінарії. З ініціативи директора в семінарії вводилися предмети з історії краєзнавства. Він закликав учителів виховувати в учнів почуття національної свідомості, любов до рідної мови, культури. На допомогу вчителям написав ряд книг з дидактики та теорії навчання. Він не тільки дбав про підготовку вчителя, але й знав умови його роботи. І. Чургович брав участь у складанні меморандумів на захист русинських шкіл, турбувався про матеріальне забезпечення вчителів.

І. Чургович домігся для семінарії окремої печатки, тобто статусу юридичної особи. Семінаристам не вистачало приміщень, тому 1842 р. єпархіальне управління видало наказ про відселення кравця, що жив біля замкової брами і обслуговував розташовану в замкові духовну семінарію. Звільнений будинок було передано вчительській семінарії.

1846 р. на території замку було збудовано два класи для вчительської семінарії. Виділений державою бюджет закладу у розмірі 300 форинтів ішов на зарплатню двом вчителям. Кілька разів поставало питання про перенесення семінарії в Сигот і об'єднання її з тамтешньою семінарією, але заклад в Ужгороді вдалося відстояти.

1859 р. у семінарії вже був такий штатний розпис: директор і два професори - по 735 форинтів, ще один професор - 472 і катехит - 105 форинтів. 1862 р. для семінаристів було встановлено 16 стипендій [15, с.107-108].

У 1849 р. у період революційних подій в Угорщині проводиться Перший з'їзд учителів. На ньому було вирішено створити міністерство освіти, розпочати видання педагогічної періодики. Передбачалося зростання заробітної плати вчителів і вихід на пенсію після 25 років педагогічного стажу [17, с.132].

Перша педагогічна газета на Закарпатті «Учитель» починає виходити за сприяння та редагування А.Репая. Він же став головою створеного у 1875 р. вперше на Закарпатті об'єднання педагогів - «Союзу ужгородських учителів» [17, с.159].

У 1868 році на угорських територіях було проведено освітню реформу. Вона передбачала поділ шкіл на початкові та горожанські. Уводилося обов'язкове навчання для дітей до 15 років, урівнювалося обов'язкове навчання та вільний вибір дисциплін.

Ці зміни ставили нові вимоги перед педагогічною освітою. У 1872 р. семінарія стала трикласною, а 1897 р. — чотирикласною. На жаль, після реформи майже всі предмети викладалися по-угорськи, крім "церковного типикона і простоспівів". Навчальний план був дуже напруженим, всередині року учні мали лиш троє невеликих канікул по п'ять днів на Різдво і Пасху та

сім днів між першим і другим семестром. Ужгородська семінарія була визнана однією з найкращих в Угорщині, тому для складання державних іспитів сюди направлялися семінаристи навіть з Марія-Повча, а 1866-1885 рр. на них постійно був присутній інспектор шкільного округу [4, с.146-147; 15, с.108].

1883 р. завершилося будівництво нового двоповерхового приміщення навпроти замку. Новим директором став Юрій Дрогобецький. З того часу у семінарії з'явилася базова школа на Цегольні - для педпрактики семінаристів, але згодом базову школу було переведено в інше приміщення. У грудні 1887 р. в семінарії було освячено каплицю, для якої пізніше Й.Бокшай створив на престольний образ "Христос межи дітьми". Наприкінці століття в семінарії навчалося вже близько сотні учнів [15, с.108].

Але і так на початку ХХ ст. критично на Закарпатті не вистачало педагогічних кадрів. На одного вчителя випадало в середньому 200 учнів.

В Ужгороді поряд з чоловічою учительською семінарією, у 1902 році за сприяння єпископа Ю.Фірцака було засновано греко-католицьку жіночу учительську семінарію. Спочатку підготовка майбутніх учителів початкових (народних) шкіл здійснювалася протягом двох років. З 1911 р. навчання за розширеною програмою стало чотирирічним. При семінарії функціонувала базова («упражнітельна») початкова школа, де семінаристки проходили педагогічну практику. Семінарія мала власний інтернат (гуртожиток) для дівчат. Хоч мовою навчання в учбовому закладі і була угорська, до виховної роботи активно долучилися сестри-василіянки, частина яких була з Галичини [12, с.145].

1 грудня того ж 1902 р. депутат угорського парламенту, мукачівський міський голова Я.Недецеї на засіданні культурного союзу (ради) Березького комітату вніс пропозицію про відкриття у Мукачеві вчительської семінарії. Але ця ідея не отримала тоді підтримки. У травні 1912 р. знову було внесено аналогічну пропозицію. Місто готове було частково фінансувати витрати на утримання учбового закладу. У 1913 р. Міністерство освіти Угорщини дало згоду на відкриття семінарії. Наступного року розпочала підготовку педагогічних кадрів Мукачівська мадярська королівська державна народошкільна семінарія. Першим директором став Янош Сонді. В семінарії навчалися тільки хлопці. Перший набір складався з 31 абітурієнта. Використовувані учбовим закладом приміщення постійно зростали кількісно пропорційно до збільшення контингенту студентів, з'явився інтернат (гуртожиток) для семінаристів, педагогічна практика проходила на базі однієї з мукачівських шкіл. Перший випуск мукачівських педагогів відбувся у 1918 р. [1, с.4-5,8] У грудні того ж року угорський демократичний уряд М.Карольї приймає рішення про перетворення мукачівської педагогічної установи на руську семінарію. На навчання приймати вирішили і дівчат. Але бурхливі події, пов'язані з розпадом Австро-

Угорської імперії, дозволили розпочати навчання за новою програмою лише у 1920 р.

У час військово-революційних подій 1915-1919 рр. навчання у всіх трьох педагогічних учбових закладах не припинялося. Та проходило з непередбаченими перервами, інколи випускники не складали всіх випускних іспитів, але отримували диплом про закінчення учбового закладу.

Відповідно до Сен-Жерменської угоди від 10 вересня 1919 р. та Тріанонської угоди від 4 червня 1920 р., які країни Антанти (переможці у Першій світовій війні) уклали відповідно з Австрією та Угорщиною, Закарпаття було включена до складу новоствореної Чехословаччини. На основі чотирьох колишніх краєвих комітетів було утворено єдину адміністративно-територіальну одиницю - Підкарпатську Русь з центром у м. Ужгороді. Її територія становила 14,9 тис. кв. км, на якій проживало 604,6 тис. осіб (станом на 1 січня 1920 р.), з яких 62,0% становили українці (русини), 17,2% - угорці, 13,4% - євреї, 3,3% - чехи та словаки, 1,8% - німці та 2,3% - інші національності. Згідно міжнародних договорів та Конституції Чехословаччини (1920 р.) Підкарпатська Русь мала отримати широку автономію, але цього не станеться аж до 1938 р.

У 1920 р. празький уряд створив шкільний реферат при підкарпатському губерніальному уряді. Його першими головами були почергово Й.Пешек та Й.Шіmek [18; 9, с.107].

Уже впродовж на кінець 1920 року чехословацький уряд спільно з адміністрацією Підкарпатської Русі в багатьох селах відновили роботу шкіл. При тимчасових окружних комітетах, у міських управліннях Ужгорода і Мукачеве створювалися комісії, які сприяли відновленню роботи шкіл і культурно-освітніх установ. При цьому відновлювалися в містах і селах усі види народних шкіл: державні, церковні та обштинні. Поряд з руськими (українськими) відновлювали діяльність народні школи з угорською, німецькою, румунською мовами навчання, почали відкриватися перші чеські школи.

З 1922 року у Чехословаччині здійснювалася шкільна реформа. Було введено „Малий шкільний закон“, введено 8-річне обов'язкове навчання і удосконалено навчальні плани. У програми нового типу шкіл збільшено години на вивчення рідної мови (8-10 годин на тиждень), математики (4-6 годин), природознавства (2-3 години), наука про рідний край, історія і т. д. Навчальний процес носив яскраво виражений національно-патріотичний характер. У старших класах були години фізики, господарства, домоводства для дівчат і т. д. Ці предмети мали практичне спрямування. Реформа стосувалася, звичайно, всіх шкіл, незалежно від мови навчання. Народні школи працювали за навчальними планами, що затверджувалися на окружних учительських конференціях [13, с.50]. Реформа і нові шкільні програми, як і видання нових пі-

дручників у 30-х роках — це якісно новий етап у розвитку школи в Підкарпатській Русі.

Це все ставило на порядок денний необхідність якісної підготовки педагогічних кадрів в умовах підвищених вимог. Крім якісного рівня вчителів, у Підкарпатській Русі виникла складна ситуація з кількісним забезпеченням вчителів для шкіл усіх рівнів. Таке становище пояснюється кількома факторами: чисельне зростання початкових і середніх шкіл у краї; перехід переважної більшості з них з угорської мови навчання на руську чи мови інших національних меншин; учительські семінарії за неугорськими навчальними програмами почали підготовку педагогічних кадрів лише з 1920 р. Старі угорські вчителі були у більшості своїй змадяризовані і руської мови або не знала, або ледве розуміла її, в нових руських школах ці педагоги просто не могли працювати, а значна кількість і не хотіла цього робити. Як справедливо говорить проф. П. Магочій, вони були "противниками нового режиму" [9, с.107]. Лише в одному 1919 році з роботи довелося звільнити 428 сільських і міських учителів, що становило майже половину всіх педагогів. В освіті краю створилося кризове становище.

Але проблему вдалося поступово подолати. Забезпечення навчальних закладів кадрами розв'язувалася двома шляхами. Перший – це запрошення спеціалістів з Чехії та Словаччини (серед них були й українські та російські емігранти, яких було там особливо багато після встановлення більшовицького режиму на теренах колишньої Російської імперії) та особливо з Галичини, яка входила у міжвоєнний період до складу Польщі. Інший шлях - збільшення набору у три середні педагогічні заклади Закарпаття — Ужгородську півче-учительську (чоловічу) греко-католицьку семінарію, Ужгородську жіночу учительську семінарію та в Мукачівську державну вчительську семінарію. Упродовж кінця 20-х і в 30-х роках у півче-учительську семінарію приймали 40 чоловік щорічно, у жіночу — 50, а Мукачівську семінарію також 50 [7, с.100-101; 2, с.10; 1, с.10-17]. Отже, щорічно три середні педагогічні заклади давали школам 140-150 учителів.

Крім того, за підтримки А.Волошина, багаторічного директора Ужгородської чоловічої вчительської семінарії, продовжувалася практика, коли частина випускників гімназії також йшла працювати в школи, склавши додатково при семінаріях іспити з педагогіки і психології.

Важливою була не лише кількісна, але і якісна сторона зростання кадрів. А. Волошин, його колеги В. Желтвай, В. Лар, які також очолювали тривалий час Ужгородську жіночу вчительську семінарію, велику увагу приділяли патріотичному і національному вихованню. Надзвичайно важливим для підготовки майбутніх учителів був подальший розвиток протягом 20-30-х років педагогічної науки, подальше вдосконалення теоретико-методичних основ навчання. Чільне місце мають науково-методичні роботи А. Волошина,

зокрема: «Загальна педагогіка» (1932), «Педагогіка і дидактика» (1923,1935). «Методика» (1923), «Методика народно-шкільного навчання» (1935), «Педагогічна психологія» (1938), «Логіка» (1935) та ін. Як учений педагог А. Волошин розглядав навчання і виховання як єдиний процес. Він звертає увагу майбутніх учителів на свідоме опанування знаннями, засвоєння світоглядних понять, творчого мислення. Відомий педагог називав учителів «інженерами людських душ» [2, с.27-28; 3]. Педагогічні традиції А. Волошина підтримав інший відомий закарпатський педагог О. Маркуш. Слід зазначити, що окремої праці, у якій були б викладені власні педагогічні погляди він не мав. Про них ми можемо судити з його публікацій у педагогічному часописі «Учитель», редагованому ним періодичному виданню для молоді «Наш рідний край», а також підручників, укладених ним: «По рідному краю» (1926), «Рідне слово» (1923) та ін. [16, с.75]

Важливий внесок у підготовку педагогічних кадрів, підвищення кваліфікації практикуючих педагогів здійснили педагогічні товариства краю. У 1920 р. було створено «Учительське товариство Підкарпатської Русі» (очолив В.Шпеник). Оскільки у цій організації почали переважати русофільські ідеї, у 1929 р. українська частина педагогів краю створило інше об'єднання – «Учительську громаду» (ініціатори А. Штефан та О.Полянський). Кожна з педагогічних організацій мала власне періодичне видання, відповідно: «Народна школа» та «Учительський голос» [12, с.378; 9, с.107-108]. На жаль, мовно-культурне протистояння на Закарпатті дещо ускладнювало розвиток шкільництва і підготовки педагогічних кадрів.

Ужгородські семінарії (чоловіча та жіноча) випускали спеціалістів з українофільською спрямованістю, а Мукачівська, в якій директорував тривалий час русофіл О. Хром'як — русофільського. Проте зі стін Мукачівської семінарії також виходило чимало спеціалістів українофільського переконання. Можна погодитися з висновком П. Магочі, що українофільство в кінці 30-х років ставало переважаючим як серед учителів, так і учнів Закарпаття [9, с.107; 1, с. 10-11].

Ужиті в чехословацький період заходи дали змогу покращити стан справ з забезпеченням закарпатських шкіл учительськими кадрами. Лише протягом 1919-1932 років 916 русинів отримали спеціальність учителя і пішли працювати в школи. На кінець 30-х років лише з українців-русинів учителями стало біля 2 тис. чоловік Це були переважно випускники трьох учительських семінарій та окремі гімназисти. Неправильною є думка, що провідні кадри в освіті Закарпаття в 20-30-х роках становила німецька інтелігенція. Емігрантів українських, російських, чехів і словаків було чимало, але основу складали місцеві педагоги, корінні жителі краю [9, с.106; 4, с.129]. Зростала престижність педагогічної професії. У 30-х роках конкурс на вступі до Ужгородської чоловічої вчительської семінарії сягав 9-10 осіб на місце.

Цей якісний освітній поступ перервала чехословацька міжнародна криза. Підкарпатська Русь 11 жовтня 1938 отримує довгоочікувану автономію. На хвилі піднесення у програмовому Маніфесті найбільш масової української політичної організації Першої Української (Руської) Центральної Народної Ради від 21 жовтня в пункті 20 зазначалося: «Вимагаємо заснування свого університету для Підкарпаття і також інших високих шкіл». Прем'єр другого автономного уряду А. Волошин 29 жовтня власним розпорядженням перейменував крайовий шкільний реферат на Міністерство шкільництва та народної освіти та перевів його у власне підпорядкування [6, с.75-76, 88-89]. А безпосереднім його керівником було призначено А. Штефана – відомого педагога, директора Мукачівської торгової академії. На жаль, Віденський німецько-італійський арбітраж перервав природну розбудову автономії. До Угорщини було передано Ужгород і Мукачево – головні осередки підготовки педагогічних кадрів. Навчання у вчительських семінаріях призупинилося. Значна частина семінаристів та викладачів, які не за хотіли залишатися під угорською владою, продовжила педагогічний вишкіл у Севлюші. Тут у грудні була створена своєрідна об'єднана вчительська семінарія, яку очолив В. Лар. Мовою навчання в семінарії, як і у школах, була українська відповідно до «Розпорядження міністерства, культу, шкіл і народної освіти» від 25 листопада 1938 р. У Севлюшській учительській семінарії навчання тривало до 15 березня 1939 р., коли угорське військо окупувало місто [12, с.339; 6, с.134-135]. На жаль, цей учбовий заклад не мав власних випускників. Не вдалося також відкрити університет у Хусті. Автономний уряд активно розглядав можливість перенесення до карпатоукраїнської столиці Українського Вільного Університету з Праги. Про це в одному з інтерв'ю А. Волошин зробив заяву ще в січні 1939 р. [6, с.169-171]. Але угорська окупація не дала здійснитися цим планам.

Після ліквідації Карпатської України 1939 р. значна частина семінаристів повернулася на навчання до Ужгорода і Мукачева, де через певний час було відновлено роботу семінарій. Тепер тут майже половина предметів (географія, історія, математика, агрономія) викладалися по-угорськи через перекладача. На місце української мови прийшов "угроруський язык".

В угорській освітній політиці панувала думка, що попередня чехословацька влада, «не рахуючись з реальними потребами, безмірно розгорнула мережу русинських шкіл». Експерти пропонували припинити викладання руської мови в Ужгородській греко-католицькій чоловічій учительській семінарії (216 учнів, з них 88 угорців і 15 словаків) та в Ужгородській греко-католицькій жіночій семінарії (253 учениці з них 132 угорки), скоротити руське відділення Мукачівської державної учительської семінарії – 138 учнів (27 угорців) і 269 учениць (104 угорки) [11, с.70].

Ще 24 березня 1939 р. шкільний відділ «Громадянського Правління» Підкарпаття видав розпоря-

дження про звільнення зі шкіл усіх учителів – українських емігрантів. За повідомленням окружного військового командування у грудні 1940 р. в Ужгородській чоловічій вчительській семінарії 70% викладацького складу вже становили вихідці з «корінної Угорщини». Проте українська ідея продовжувала жеврїти в стінах педагогічних учбових закладів, її підтримували в умах студентів професори Антон Галас, Микола Лелекач, Титус Іванчо, Юрій Костюк, о. Іван Мураній, о. Степан Уйгелі та багато інших [4, с.210; 15, с.108].

Звільнення Закарпаття з-під фашистської окупації у жовтні 1944 р. змінює ситуацію і у сфері освіти. Вона відносилася до компетенції уповноваженого з питань освіти Народної Ради Закарпатської України. Уже першим своїм розпорядженням влада вилучила з користування написані «іноземною мовою» підручники. Під вилучення потрапили не тільки література на угорській, чеській чи німецькій мовах, а й фонди народних бібліотек українського товариства «Просвіта» та русофільського Общества імені О. Духновича. На проведеній ще 23-24 грудня нараді вчителів було прийнято звернення, в якому говорилося, що учнів потрібно виховувати в душі любові до «радянської батьківщини», в усіх населених пунктах необхідно відкрити школи, а всі вчителі, які зрадили народ і служили «окупантам», підлягають відстороненню. Чистки стосувалися всіх учителів, незалежно від їх культурно-мовної орієнтації. Дієвим інструментом радянзації краю стала кадрова політика «трудоих десантів», колоніальна за своєю сутністю. На Закарпатті було спрямовано понад 2 тисячі україно- і російськомовних учителів, які походили з центральних і східних регіонів Радянської України. Певний час вони склали навіть більшість у багатьох педагогічних колективах [4, с.349].

Скасовується попередня система закладів освіти – народні та горожанські школи, гімназії та духовні семінарії. Замість учительських семінарій на Закарпатті певний час працювали три педагогічні училища в Ужгороді, Мукачеві та Хусті. Далі вихователів дошкільних закладів та вчителів початкових класів навчали у Мукачівському педучилищі, а інших вчителів поступово почав готувати Ужгородський державний університет, рішення про створення якого було прийнято 19 липня 1945 р. «Постановою Секретаріату Центрального Комітету Комуністичної Партії Закарпатської України та Народної Ради Закарпатської України про утворення Закарпато-Українського Університету». Університету було передано майно Ужгородського педагогічного училища [4, с.344,359,361-362]. Фактично освітня сфера уніфікується з радянським зразком,

ЛІТЕРАТУРА

1. Гарагонич В.В. Вчительська Альма-матер (Мукачівській учительській семінарії – 80 років) / В.В. Гарагонич. – Ужгород:б/в, 1995. – 39 с.
2. Гомоннай В.В. Педагогічна освіта на Закарпатті / В.В. Гомоннай, В.В. Росул, П.М. Ходанич. – Ужгород : Гражда, 2003. – 111 с.

і це стає одним з визначальних факторів політики радянзації на Закарпатті. Починається новий етап розвитку педагогічної освіти у краї.

Отже, становлення та розвиток закарпатської педагогічної освіти з кінця XVIII ст. до середини XX ст. проходило в контексті тодішніх європейських освітніх процесів. Особливістю є лише те, що протягом цього періоду Закарпаття неодноразово змінювало державну приналежність чи політичний режим. Звичайно, це відбивалося і на розвитку освітньої професійної підготовки. На нашу думку, можна чітко визначити три основні етапи розвитку педагогічної освіти у закарпатському краї у розглядуваний період:

1) кінець XVIII ст. - початок XX ст. – зародження педагогічної освіти в краї у час реформ Марії Терезії та Йосифа та подальший її розвиток в умовах перебування Закарпаття у складі Австрійської (Австро-Угорської) імперії;

2) 1919 – 1938 рр. – розвиток педагогічної освіти у Підкарпатській Русі за чехословацького демократичного режиму та в умовах мовного та культурного протистояння в середовищі місцевої інтелігенції;

3) 1938 – 1946 рр. - кардинальні зміни у закарпатському освітньому просторі, мотивовані політичними причинами періоду чехословацької міжнародної кризи, Другої світової війни та повоєнного європейського врегулювання.

Отже, у досліджуваній період формуються традиції підготовки кадрів педагогічної освіти на Закарпатті в умовах поліетнічного національного середовища. Незважаючи на різні умови політичної доцільності, асиміляційних посягань, внутрішнього культурного протистояння, саме професійний учитель став чи не головним оберегом народних традицій та просвіти на Закарпатті, особливо у сільській місцевості. На жаль, у краї до середини XX ст. не створилося вищого учбового закладу, де б готували педагогічні кадри. Кращі закарпатські гімназисти та семінаристи вдосконалювали свої знання і навички у різних вузах Австрійської імперії, Чехословаччини, Угорщини. Але серед з них з'явилися ціла плеяда педагогів, вчених з європейським іменем, які проявили себе далеко за межами краю.

У XIX – XX ст. значимих успіхів досягнула педагогічна наука. Її теоретично-методичні надбання не втратили свого практичного значення і в сучасній українській школі.

3. Задорожний І. Єпископ Андрій Бачинський в епістолярній спадщині / І. Задорожний. – Мукачево : Карпатська вежа, 2002. – 63 с.

4. Закарпаття 1919-2009 років : історія, політика, культура / україномовний варіант українсько-угорського видання; під ред. М. Вегеша, Ч. Фединець. – Ужгород : Ліра, 2010. – 720 с.

5. Історія Мукачева : в 2 т. / ред. і кер. автор. кол. Г. Павленко. – Ужгород : Патент, 1998. – Т.1: 3 найдавніших часів до 1918 року. – 264 с.

6. Карпатська Україна: документи і матеріали. Хроніка подій. Персоналії : у 2 т. – Т.І. Карпатська Україна: документи і матеріали / упор. О. Д. Довганич, О. М. Корсун, О. М. Пагіря. – Ужгород : Закарпаття, 2009. – 753 с.

7. Кляп М. І. Педагогічна та освітньо-культурна діяльність Августина Волошина в міжвоєнний період (1919-1939) / М. І. Кляп. – Ужгород: Видавництво В. Падяка, 2001. – 152 с.

8. Краткая история Венгрии (С древнейших времен до наших дней) / Т. М. Исламов, А. И. Пушкаш, В. П. Шушарин. – Москва : Наука, 1991. – 608 с.

9. Магочій П. Р. Формування національної самосвідомості: Підкарпатська Русь (1848 – 1949) / П. Р. Магочій. – Ужгород : Патент, 1994. – 296 с.

10. Нариси історії Закарпаття. – Ужгород : Закарпаття, 1993. – Т. І : з найдавніших часів до 1918 року. – 436 с.

11. Офіцинський Р. Політичний розвиток Закарпаття у складі Угорщини (1939-1944) / Р. Офіцинський. – Київ, 1997. – 244 с.

12. Поп И. Энциклопедия Подкарпатской Руси / И. Поп ; Карпато-русский Этнологический Исследователь-

ский Центр США. – Ужгород : Изд-во В. Падяка, 2001. – 431 с.

13. Розлуцька Г. М. Зміст шкільних підручників як фактор полікультурного виховання молодших школярів у Закарпатті (1919-1939 рр.) / Г. М. Розлуцька. – Дрогобич : Коло, 2005. – 281 с.

14. Староста В. І. Педагогічні ідеї О. Духновича щодо вдосконалення навчально-виховного процесу / В. І. Староста // Освіта Закарпаття [Науково-методичний журнал]. – Ужгород, 2007. – № 6. – С. 65-67.

15. Федака С. Ужгород крізь віки: нариси з історії Ужгорода / С. Федака. – Ужгород : Патент, 2010. – 296 с.

16. Фізеши О. Й. Освітні здобутки системи початкової освіти Закарпаття в чехословацький період (1919-1938) / О. Й. Фізеши // Вісник ЛНУ імені Т. Г. Шевченка. – 2011. – № 20. – С. 69-78.

17. Химинець В. Історія Ужгородської гімназії (1613-2013) / В. Химинець, М. Басараб – Ужгород : Карпати, 2013. – 272 с.

18. Яремчук В. Д. Державно-правове регулювання національної освіти на Закарпатській Україні у 1919-1939 рр. / В. Д. Яремчук [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://vuzlib.com/content/view/2180/50/>

REFERENCES

1. Harahonych, V.V. (1995). *Vchytelska Alma-mater (Mukachivskii uchytelskii seminarii – 80 rokov) [Teacher's Alma Mater (80 years anniversary of Mukachevo Teacher Institute)]*. Uzhhorod [in Ukrainian].

2. Homonnay, V.V., Rosul, V.V., & Hodanych, P.M. (2003). *Pedahohichna osvita na Zakarpatti [Teacher Education in Transcarpathia]*. Uzhhorod: Hrazhda [in Ukrainian].

3. Zadorozhny, I. (2002). *Yepyskop Andrii Bachynskiy v epistolarnii spadshchyni [Bishop Andrey Ermakov in Epistolary Heritage]*. Mukachevo: Karpatska Vezha [in Ukrainian].

4. Vehesh, M., & Fedynets, Ch. (Eds.). (2010). *Zakarpattia 1919-2009 rokiv: istoriia, polityka, kultura [Transcarpathia in 1919-2009: History, Politics, Culture]*. Uzhhorod: Lira [in Ukrainian].

5. Pavlenko, G. (Eds.). (1998). *Istoriia Mukacheva [History of Mukachevo]*. (Vols. 2). Uzhhorod: Patent [in Ukrainian].

6. Dovhanych, O.D., Korsun, O.M., & Pahiry, O.M. (2009). *Karpatska Ukraina: dokumenty i materialy. Khronika podii. Personalii [Carpathian Ukraine: Documents and Materials. Chronicle. Persons]*. (Vols. 2). Uzhhorod: Zakarpattia [in Ukrainian].

7. Klyap, M.I. (2001). *Pedahohichna ta osvito-kulturna diialnist Avhustyna Voloshyna v mizhvoiennyi period (1919-1939) [Teaching and Educational and Cultural Activities of Augustin Voloshin in the Interwar Period (1919-1939)]*. Uzhhorod: Vydavnytstvo V. Padiaka [in Ukrainian].

8. Islamov, T.M., Pushkash, A.I., & Shusharin, V.P. (1991). *Kratkaya istoriya Vengriyi (S drevneyshikh vremen do nashikh dnei) [Brief History of Hungary (From Ancient Times to the Present Day)]*. Moscow: Nauka [in Russian].

9. Magochiy, P.R. (1994). *Formuvannia natsionalnoi samosvidomosti: Pidkarpatska Rus (1848 – 1949) [Formation of National Identity: Subcarpathian Rus (1848-1949)]*. Uzhhorod: Patent [in Ukrainian].

10. *Narysy istorii Zakarpattia [Essays on the History of Transcarpathia]*. (Vols. 1). (1993). Uzhhorod: Zakarpattia [in Ukrainian].

11. Ofitsynskyy, R. (1997). *Politychnyi rozvytok Zakarpattia u skladi Uhorschchyni (1939-1944) [The Political Development of Hungarian Transcarpathia (1939-1944)]*. Kyiv [in Ukrainian].

12. Pop, I. (2001). *Entsiklopediya Podkarpatskoy Rusi [Encyclopedia of Subcarpathian Rus]*. Uzhhorod University named after V. Padyak [in Russian].

13. Rozlutska, G.M. (2005). *Zmist shkilnykh pidruchnykiv yak faktor polikulturnoho vykhovannia molodshykh shkoliariv u Zakarpatti (1919-1939 rr.) [The Content of School Textbooks as a Factor of Multicultural Education of Elementary School Students in Transcarpathia (1919-1939)]*. Drohobych: Kolo [in Ukrainian].

14. Starosta, V.I. (2007). *Pedahohichni idei O. Dukhnovycha shchodo vdoskonalennia navchalno-vykhovnoho protsesu [O. Dukhnovych's Pedagogical Ideas for Improving the Educational Process]*. *Osvita Zakarpattia – Education of Transcarpathia*, 6, 65-67. Uzhhorod [in Ukrainian].

15. Fedaka, S. (2010). *Uzhhorod kriz viky: narysy z istorii Uzhhoroda [Uzhhorod through the Ages: Essays on the History of Uzhhorod]*. Uzhhorod: Patent [in Ukrainian].

16. Fizeshi, O.Y. (2011). *Osvitni zdotky systemy pochatkovoї osvity Zakarpattia v chekhoslovatskyi period (1919-1938) [Educational Achievements of Primary Education in*

Transcarpathia of Czechoslovak Period (1919-1938)]. *Visnyk LNU imeni T. H. Shevchenka – Journal of LNU Shevchenko*, 20, 69-78 [in Ukrainian].

17. Khymynets, V., & Basarab, M. (2013). *Istoriia Uzhhorodskoi himnazii (1613-2013) [History of Uzhhorod High School (1613-2013)]*. Uzhhorod: Karpaty [in Ukrainian].

18. Yaremchuk, V.D. Derzhavno-pravove rehuliuвання natsionalnoi osvity na Zakarpatskii Ukraini u 1919-1939 rr. [Public Legal Regulation of National Education in Transcarpathian Ukraine in 1919-1939]. (n.d.). *vuzlib.com*. Retrieved from <http://vuzlib.com/content/view/2180/50/> [in Ukrainian].

О. Я. Богив

СТАНОВЛЕНИЕ И РАЗВИТИЕ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ В ЗАКАРПАТЬЕ (ВТОРАЯ ПОЛОВИНА XVIII СТ. - ПЕРВАЯ ПОЛОВИНА XX СТ.)

Учитывая объективные условия внутри положения края в составе Австрийской империи, Чехословакии, Венгрии, исследуется становление и развитие профессионального педагогического образования на Закарпатье. Акцентируется внимание на особенностях этого процесса в условиях полиэтнической закарпатской среды.

Ключевые слова: Подкарпатская Русь, народные школы, реформа, учительская семинария, учитель.

О. Ya. Bohiv

DEVELOPMENT OF PEDAGOGICAL EDUCATION IN TRANSCARPATHIAN REGION (THE SECOND PART OF XVII-THE FIRST PART OF XX CENTURY)

Taking into account the objective conditions of situation in the region as a part of the Austrian Empire, Czechoslovakia, Hungary, the article represents the formation and development of professional teacher education in Transcarpathia. Attention is focused on the features of this process in the field of ethnic Carpathian environment. The formation and the initial stage of teacher education in Transcarpathia came in a period when the land was a part of the Austrian Empire. The end of the eighteenth century. - A period of consolidation of educational ideas in Europe. It almost coincided with the beginning of National Revival of Slavic peoples. Problems of education, development of public school, training young people who would be able to work in new environments (development of commodity-money relations, the formation of the manufacture market) acquired during cultural and national revival of paramount importance. The state itself felt need for change in the field of education. These factors were predetermined by the reform of public education in the Habsburg Empire in the second half of the XVIII century, launched by Empress Maria Theresa. The direction of new types of schools was determined as well as improvement and adaptation of old ones to new conditions. It is clear that there also was a need for professional training of educational staff. The tradition of training teacher education in the Carpathian region in terms of a national multi-ethnic environment formed in the studied period. Despite the different conditions of political expediency, assimilation abuse, domestic cultural confrontation the professional teacher was perhaps the chief guardian of national traditions and education in the Carpathian region, especially in rural areas. Unfortunately, in the land of the mid-twentieth century there were no universities, where they trained teachers. Best Transcarpathian students and seminarians were improving their knowledge and skills in various universities of the Austrian Empire, Czechoslovakia and Hungary. But among them there was a whole galaxy of teachers and scientists with the European name, who manifested themselves in far away countries. In the XIX - XX centuries the pedagogical science achieved a significant progress. Its theoretical and methodological achievements haven't lost their practical significance in modern Ukrainian school.

Keywords: Subcarpathian Rus', public schools, reform, teachers' seminary, teacher.

Подано до редакції 20.08.13